

Biogramy i abstrakty

Piotr Śmiałowski

Budowanie nowej władzy w scenariuszach i prozie Aleksandra Ścibora-Rylskiego

Tekst jest analizą tych wątków twórczości Aleksandra Ścibora-Rylskiego, które skupiały się na walce politycznej 1945 roku. Zestawiam ze sobą cztery jego projekty powstałe w drugiej połowie lat 50. i pierwszej lat 60.: *Cień i Rok pierwszy* oraz *Zaułek św. Sebastiana* i *Pierścionek z końskiego włosia*. Dwa ostatnie pisarz musiał na długie lata schować do szuflady. Granica między tym, co ujrzało światło dzienne, a tym, co okazało się niecenzuralne, pozwala pokazać, jakie kwestie Ścibor pomijał, chcąc istnieć jako scenarzysta i prozaik, a jakie uwypuklał w projektach, które przekraczały tabu, lecz nie mogły wybrzmieć. Jako punkt odniesienia chcę potraktować również jego opowiadanie *Morze Sargassa*, którego akcja rozgrywa się wprawdzie później, bo na początku lat 50., ale dotyczy tego samego kręgu tematycznego, co cztery wymienione projekty.

Piotr Śmiałowski – doktor nauk humanistycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim, filmoznawca i dziennikarz filmowy. W latach 2004–2019 stały współpracownik miesięcznika „Kino”. Od 2009 roku współpracownik portalu Fototeka Filmoteki Narodowej – Instytutu Audiowizualnego oraz Nowych Horyzontów Edukacji Filmowej. Publikował także w „Ekranach”, „Images” i „Pleografie”. Przeprowadził ponad sto wywiadów z twórcami polskiego kina. Autor monografii *Tadeusz Janczar. Zawód: aktor* (2007), wywiadu rzeki z reżyserem Tadeuszem Chmielewskim *Jak rozpętałem polską komedię filmową* (2012) oraz książki *Niewidzialne filmy, uparci debiutanci* (2018) o niezrealizowanych projektach debiutów fabularnych Wojciecha Jerzego Hasa, Janusza Morgensterna oraz Jerzego Hoffmana i Edwarda Skórczewskiego.

Jędrzej Kościński

Przełom łagodny. Twórczość Stanisława Urbanowicza

W artykule została omówiona sylwetka Stanisława Urbanowicza w kontekście przełomu 1945 roku w polskiej kinematografii. Jego trwająca od lat 30. do 50. kariera charakteryzuje się ciągłością między kinem przedwojennym a powojennym, rzadko spotykaną poza środowiskiem „Startu” i duetem Buczkowski–Starski. We wszechstronnej twórczości reżysera można zarazem odnaleźć krajoznawcze reportaże z lat 30., współpracę z Józefem Lejtesem, dokumenty o odbudowie Polski, fabuły o ruchu oporu i burżuazyjnym sabotowaniu rozwoju PRL oraz nagradzane filmy popularnonaukowe realizowane w Wytwórni Filmów Oświatowych. Przypomnienie losów Urbanowicza, wymykających się utartym kategoriom historyczno-politycznym, pozwala spojrzeć na powojenną cezurę polskiego kina z innej perspektywy.

Jędrzej Kościński – filmoznawca, doktorant nauk o sztuce na Wydziale Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie przygotowuje rozprawę na temat obecności psychiatrii w kinie niefikcjonalnym. Współtwórca wystawy „Wajda” w Muzeum Narodowym w Krakowie.

Tomáš Hučko

Nacjonalizacja kinematografii czechosłowackiej w poglądach i działaniach filmowców Otakara Vávry i Elmara Klosa

Artykuł wnosi do stale aktualnej problematyki relacji między państwem a przemysłem filmowym kontekst historycznych doświadczeń kina czechosłowackiego, związanych z nacjonalizacją tego kina tuż po zakończeniu drugiej wojny światowej. Z mnóstwa postaci biorących udział w tym procesie wybrano dwie różniące się od siebie osobowości twórcze, by tym wyraźniej ukazać, jakie doświadczenia zyskiwali, a co tracili filmowcy w zmieniających się warunkach produkcyjnych. Otakar Vávra w swoim długim życiu (dożył stu lat) był gotów dostosować się do wymagań ideologicznych w każdej dobie, natomiast Klos – zdobywca Oscara za *Sklep przy głównej ulicy* (w 1966 roku z Jánem Kadárem) – stał się jedną z ofiar fali prześladowań politycznych po 1968 roku, kiedy odebrano mu możliwość realizowania filmów i wykładania w szkole filmowej FAMU. Vávra i Klos znacząco wpłynęli na formę i przebieg nacjonalizacji, odegrali w niej kluczową rolę. Ich motywacje, idee, oczekiwania i późniejsze rozczarowania wyrażają przedwojenne oraz powojenne postawy

w kwestii upaństwowienia filmu. Świadectwem tych postaw są zarówno wczesne wypowiedzi obu twórców, jak i powojenne konkluzje oraz przywołane dzieła filmowe. Powrót do wydarzeń związanych z nacjonalizacją może nie tylko być przydatny faktograficznie, ale również wzbogacić wiedzę o głębszych, wciąż aktualnych perspektywach kulturowych, także w kontekście ponadczasowych wartości i postaw moralnych.

Tomáš Hučko – doktor nauk humanistycznych, pracuje na Wydziale Komunikacji Medialnej Uniwersytetu Świętych Cyryla i Metodego w słowackiej Trnawie. Reżyser filmów dokumentalnych, ostatnio *Boli pri tom/They Were There* (2017) – o prezesach Telewizji Słowackiej po 1989 roku. Prowadzi strony internetowe poświęcone filmowi dokumentalnemu oraz fabularnemu: dokofilm.sk oraz filmbis.sk. Autor książek: *Hľadisko dramaturgie. Praktická dramaturgia v nehranej audiovizíii vo filme, v televízii a na internete* (Praktyczna dramaturgia w niefabularnych przekazach audiowizualnych, w filmie, telewizji oraz internecie; 2019), a także *Medzi záberom a dielom. Tvorivá synergia kamery a strihu v audiovizíii* (Pomiędzy ujęciem a dziełem. Kreatywna synergia kamery i montażu w twórczości audiowizualnej; 2020).

Jerzy Stachowicz

Cyfrowa maszyna zmian i Pan Kleks. Obrazy komputerów na polskim ekranie w dobie transformacji

Artykuł podejmuje temat popularyzacji i reprezentacji technologii komputerowej w Polsce w drugiej połowie lat 80. XX wieku na przykładzie filmu Krzysztofa Gradowskiego *Pan Kleks w kosmosie*. Sposoby prezentacji przyszłości komputerów i sztucznej inteligencji w filmie były częścią procesu kulturowego przyswajania nowych technologii, ale również wprowadzały pozytywny obraz gospodarki rynkowej.

Jerzy Stachowicz – doktor kulturoznawstwa, pracuje w Zakładzie Antropologii Słowa Instytutu Kultury Polskiej Uniwersytetu Warszawskiego. Zajmuje się badaniem nowych mediów w kontekście antropologii słowa oraz historią kultury popularnej w latach 1900–1939.

Grzegorz Fortuna jr

Zmiana nośnika. Sytuacja polskich kin i dystrybucji filmowej w okresie transformacji

Tekst stanowi próbę opowiedzenia historii zmian instytucjonalnych, społecznych i ekonomicznych w polskiej dystrybucji filmowej na przełomie lat 80. i 90. Traktuje o problemach polskich kin w latach 80., polityce zakupów filmowych stosowanej przez państwowego dystrybutora, przemianach rynku po 1989 roku i spadającej frekwencji kinowej w pierwszej połowie lat 90. W podsumowaniu została zawarta sugestia, że kinocentryzm – będący podejściem najczęściej wykorzystywanym przy badaniu popularności filmów – nie znajduje zastosowania w przypadku omawianego okresu ze względu na ogromną popularność kaset wideo oraz raczkującego rynku prywatnych telewizji lokalnych, kablowych i satelitarnych.

Grzegorz Fortuna jr – doktor na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Gdańskiego. Laureat nagrody imienia Krzysztofa Mętraka dla młodych krytyków filmowych (2016) i stypendium doktoranckiego Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej (2017). Publikuje między innymi w „Ekranach”, „Kinie” czy na film.org.pl. Współzałożyciel firmy dystrybucyjnej Velvet Spoon oraz Pracowni Badań Produkcyjnych i Nowej Historii Kina Uniwersytetu Gdańskiego. Członek kolektywu VHS Hell i współtwórca Octopus Film Festival w Gdańsku. Miłośnik polskiej popkultury przełomu lat 80. i 90., dawnego włoskiego kina gatunkowego i filmu grozy. Zainteresowany wszystkim tym, co zapomniane lub niedocenione.

Emil Sowiński

Młodzi i film? Instytucjonalne uwarunkowania debiutów okresu transformacji

Przedmiotem zainteresowania autora artykułu jest sytuacja debiutujących reżyserów na polskim rynku filmowym w okresie przełomu gospodarczo-politycznego. Główne pytanie badawcze brzmi: czy istniała ówczesnie polityka programowa kinematografii wobec wchodzących do zawodu filmowców? Już wstępne rozpoznanie uwarunkowań instytucjonalnych przełomu lat 80. i 90. pokazuje, że położenie debiutantów nie było priorytetem dla władz centralnie sterowanej kinematografii. Spostrzeżenie to prowokuje zatem do zadania serii

pytań szczegółowych. Jak wyglądała sytuacja debiutantów w okresie schyłkowym, gdy obowiązywały jeszcze dotacje podmiotowe? Jak poradzili sobie oni w nowej rzeczywistości produkcyjnej? Gdzie znajdowali producentów swoich filmów? W jaki sposób ich obrazy były finansowane?

Emil Sowiński – doktor, historyk filmu, asystent w Katedrze Filmu i Mediów Audiowizualnych Uniwersytetu Łódzkiego. Prowadzi projekt badawczy poświęcony działalności Studia Filmowego imienia Karola Irzykowskiego. Jego zainteresowania obejmują historię kultury filmowej w Polsce oraz ekonomię kina. W 2018 roku otrzymał I nagrodę w Konkursie imienia prof. Eweliny Nurczyńskiej-Fidelskiej na najlepszą pracę magisterską o kinie polskim. W okresie 2018–2020 współpracował przy projekcie grantowym „Rozpowszechnianie filmów w Polsce w latach 1945–1989: ogólnokrajowe ramy instytucjonalne i lokalne studium przypadku” finansowanym przez Narodowe Centrum Nauki.

Piotr Pławuszewski

Król i śmieci. O filmie dokumentalnym „Autoportret” (1993) Marcela Łozińskiego

Artykuł poświęcony jest dziewięciominutowemu filmowi dokumentalnemu *Autoportret* (1993) – niesłusznie zapomnianemu dziełu w bogatym dorobku Marcela Łozińskiego. Skrupulatna analiza filmu w wymiarze narracyjnym, operatorskim i kompozycyjnym dowodzi, że ta z pozoru prosta opowieść o Longinie Frankowskim, który w 1989 roku założył prywatną firmę śmieciarską, domaga się pogłębionej interpretacji. Dopiero ona pozwala odkryć choćby to, w jaki sposób i kiedy w *Autoportrecie* ujawnia się twórca – subtelnie (z pomocą obrazu, nie słowa) komentujący ekranową rzeczywistość, w której biznesowo-polityczny epizod czasów przełomu ustrojowego pobrzmiwia i megalomanią, i wątkami antysemitycznymi. Istotnym celem rozważań jest także ustalenie, jakie miejsce w twórczości Marcela Łozińskiego – zwłaszcza tej sprzed 1993 roku – zajmuje *Autoportret*.

Piotr Pławuszewski – doktor, pracuje w Instytucie Filmu, Mediów i Sztuk Audiowizualnych Uniwersytetu imienia Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się przede wszystkim wokół historii oraz analizy kina dokumentalnego, które na różne sposoby stara się popularyzować, zwłaszcza wśród młodej widowni. Autor książki *Po swoim. Kino Władysława Ślesickiego* (Kraków 2017), współredaktor monograficznego numeru

pisma „Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication” (2018, nr 24): *Kieślowski Revisited (and Re-Watched)*. Publikował artykuły o kinie dokumentalnym w tomach zbiorowych – ostatnio: *[Nie]zapomniani dokumentaliści* (Łódź 2020) i *Jerzy Płazewski* (Warszawa 2021) – oraz między innymi w „Kinie”, „Kwartalniku Filmowym”, „Przestrzeniach Teorii”. Kurator wystawy „Władysław Ślesicki – jest niepowtarzalny”.

Paulina Gorlewska

Kolegą moim bądź. Od „czarnuchy” do melodramatu, czyli ekscesy transformacji we wczesnych filmach Władysława Pasikowskiego

Artykuł proponuje odczytanie trzech pierwszych filmów Władysława Pasikowskiego (*Kroll*, *Psy* i *Psy II: Ostatnia krew*) w perspektywie genderowej. Kontekst analizy stanowi kino ZSRR i Rosji lat 90., a szczególnie ukształtowana w okresie pierestrojki „czarnucha” oraz późniejsze „bojewiki”. Wczesną twórczość Pasikowskiego oraz rosyjskie kino bandyckie cechowała heroiczna melodramatyczność, rozumiana jako podkreślanie różnicy płciowej, a także poszukiwanie męskiej wspólnoty oraz nienaruszalnych zasad moralnych. Lęki i niepokoje związane z rozpadem starego świata czy z konsekwencjami wprowadzenia kapitalizmu znalazły swój wyraz w podejrzliwości wobec kobiet i demonizowaniu ich seksualności. Co więcej, kino tego okresu proponowało melodramatyczny model recepcji, oparty na trzewnych emocjach i nastawiony na aktywny udział (przede wszystkim) męskiej widowni.

Paulina Gorlewska – filmoznawczyni i rosoznawczyni, doktor nauk o sztuce, pracowniczka nieetatowa w Instytucie Sztuk Audiowizualnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Autorka książki *Kino postradzieckie. Trauma doświadczenia sowieckiego w rosyjskich filmach fabularnych po 1991 roku*. Publikowała w „Kwartalniku Filmowym”, „Studiach Filmoznawczych”, „Ekranach” i „Kinie”. Zajmuje się historią kina polskiego oraz współczesną kulturą rosyjską.

Denis Viren

Spojrzenie na komunistyczną przeszłość w rosyjskim kinie lat 90.

Artykuł jest poświęcony rosyjskim filmom głównie pierwszej połowy lat 90., które traktują o radzieckiej przeszłości. Autor analizuje kilka niezwykle ważnych, choć wciąż niewystarczająco znanych nawet w Rosji tytułów, takich jak *Czekista*

Rogożkina, *Uczta Baltazara, czyli Noc ze Stalinem* Kary, *Zastygnij, umrzyj, zmarłychwstań!* Kaniewskiego czy *Romans totalitarny* Sorokina. Dokonuje się w nich rozliczenia z systemem komunistycznym na bardzo różne sposoby stylistyczne i gatunkowe. Jako dominujące w rozliczeniowym kinie autorskim są wymienione trzy tendencje: realistyczno-naturalistyczna, absurdalnie-parodystyczna, liryczno-filozoficzna. Oczywiście nie wyczerpują one wszystkich możliwości opowiadania o czasach komunizmu w rosyjskim kinie lat 90., natomiast stają się podstawą do rozważań nad potencjałem artystycznej refleksji o historii.

Denis Viren – doktor, filmoznawca i tłumacz polsko-rosyjski. Kierownik Działu Współczesnej Sztuki Zachodniej Państwowego Instytutu Wiedzy o Sztuce w Moskwie, starszy pracownik naukowy Instytutu Słowianoznawstwa Rosyjskiej Akademii Nauk. Najważniejszym obiektem jego zainteresowań jest sztuka Europy Środkowej, szczególnie Polski. Autor książki *Eksperyment w polskim kinie lat 70.* (Moskwa 2018) i współautor książki *Mogę mówić. Film i muzyka odwilży* (Moskwa 2020).

Marta Brzezińska-Pająk

Autem z papieru w nowe czasy. Symbolika trabanta w kontekście przełomu 1989 roku w filmie niemieckim (na wybranych przykładach)

Artykuł analizuje symboliczny status samochodu marki Trabant w wybranych filmach niemieckich po 1989 roku dotyczących problematyki zjednoczeniowej. Na przykładzie filmów *Wakacje z Trabantem* (*Go, Trabi, Go*, 1990), *Na Dzikim Wschodzie* (*Das war der wilde Osten*, 1992) oraz *Good Bye, Lenin!* (2003) autorka opisuje wizerunek ernerdowskiego auta, który jest konstruowany w odniesieniu zarówno do przeszłości (socjalistyczny projekt motoryzacyjny oraz symbol ernerdowskiej rozczarowującej codzienności), jak i współczesności (symbol transformacji i zjednoczenia Niemiec oraz klasyczny, kulturowy oldtimer). Równie istotnym kontekstem jest niemiecka nostalgia postkomunistyczna (ostalgie), będąca źródłem dodatkowych przewartościowań w stosunku do tego samochodu.

Marta Brzezińska-Pająk – doktor, adiunkt w Katedrze Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego. Kulturoznawczyni, autorka monografii *Spektakl – granica – ekran. Mur berliński w filmie niemieckim* (Wrocław 2014), redaktorka tomu *Kino – postkomunizm – polityka. Film w krajach Europy Środkowo-Wschodniej wobec procesów transformacji politycznej i konsekwencji*

roku 1989 (Kraków 2018). Interesuje się przede wszystkim filmem niemieckim w okresie transformacji.

Michał Piepiórka

Dorośle dzieci mają żal. Obrazy lat 90. w polskim kinie najnowszym (2014–2021)

Artykuł jest poświęcony analizie obrazów filmowych lat 90. w polskim kinie najnowszym (2014–2021). Szczególnie ważnym punktem odniesienia jest transformacja, dlatego autor skupia się na filmach, które zwracają uwagę na jej wpływ na ówczesną rzeczywistość. Poddaje więc badaniu *Disco Polo* Macieja Bochniaka, *Zjednoczone stany miłości* Tomasza Wasilewskiego, *Proceder* Michała Węgrzyna, *Jak zostałem gangsterem. Historia prawdziwa* Macieja Kawulskiego i *Prime Time* Jakuba Piątka. Punktem wyjścia jest obserwacja, że reżyserów tych dzieł łączy to, że lata 90. były dla nich okresem dzieciństwa i wczesnej młodości. Z tego względu autor rozważa, w jaki sposób indywidualne doświadczenia twórców wpłynęły na tworzone przez nich obrazy tamtych lat. W procesie interpretacji ważnymi kategoriami stają się pamięć i nostalgia, ale przede wszystkim krytyczna rewizja, która okazuje się dominującą strategią twórczą wśród przywołanych autorów.

Michał Piepiórka – doktor nauk humanistycznych w zakresie kulturoznawstwa, adiunkt w Instytucie Kulturoznawstwa Uniwersytetu imienia Adama Mickiewicza w Poznaniu. Publikował między innymi w „Kwartalniku Filmowym”, „Images”, „Panoptikum”, „Ekranach” oraz w tomach zbiorowych. Autor monografii *Rockefellerowie i Marks nad Warszawą. Polskie filmy fabularne wobec transformacji gospodarczej* (Wrocław 2019). Zajmuje się przemianami w kinie współczesnym, filmowymi interpretacjami polskiej transformacji gospodarczej oraz kinem gatunkowym późnego PRL.